

MARY BEARD

CEI DOISPREZECE
CEZARI

IMAGINI ALE PUTERII
DIN ANTICHITATE
PÂNĂ ÎN EPOCA MODERNĂ

Traducere din limba engleză de
ONDINE-CRISTINA DASCĂLIȚA

TREI

Editori:
SILVIU DRAGOMIR
MAGDALENA MĂRCULESCU
VASILE DEM. ZAMFIRESCU

Redactor:
ILIEȘ CÂMPEANU

Director producție:
CRISTIAN CLAUDIU COBAN

Dtp:
GABRIELA ANGHIEL

Corectură:
DANA ANGHELESCU
OANA APOSTOLESCU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BEARD, MARY

Cei doisprezece Cezari : imagini ale puterii din Antichitate până în Epoca Modernă / Mary Beard ; trad. din lb. engleză de Ondine-Cristina Dascălița. - București : Editura Trei, 2024

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-606-40-2247-9

I. Dascălița, Ondine-Cristina (trad.)

94

Titlul original: *Twelve Caesars: Images of Power from the Ancient World to the Modern*
Autor: Mary Beard

Copyright © 2021 by Board of Trustees, National Gallery of Art, Washington
All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or by any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher.

Copyright © Editura Trei, 2024
pentru prezenta ediție

O.P. 16, Ghișeu 1, C.P. 0490, București
Tel.: +4 021 300 60 90; Fax: +4 0372 25 20 20
e-mail: comenzi@edituratrei.ro
www.edituratrei.ro

*Pentru Academia Americană din Roma,
cu recunoștință și amintiri fericite*

CUPRINS

Prefață / 11

I. Împăratul de pe Mall. O introducere / 15

II. Cine sunt cei doisprezece Cezari / 59

III. Monede și portrete, antic și modern / 96

IV. Cei doisprezece Cezari, mai mult sau mai puțin / 137

V. Cei mai faimoși dintre Cezari / 171

VI. Satiră, subversiune și asasinat / 210

VII. Nevasta lui Caesar... deasupra oricărei bănuieli? / 258

VIII. Cuvânt de încheiere / 298

Mulțumiri / 312

Anexe: Versurile de sub seria de împărați și de împărătese
a lui Sadeler / 314

Note / 330

Bibliografie / 378

Ilustrații / 414

Indice / 433

Tabele

Tabelul 1. Dinastia Iulio-Claudiană / 89

Tabelul 2. Dinastia Iulio-Claudiană.

Principalele personaje feminine / 263

Tabelul 3. „Agrippinele“ / 296

CEI DOISPREZECE CEZARI

Dinastia Iulio-Claudienilor

Iulius Caesar
„Dictator“
48–44 î.e.n.

Asasinat

Augustus
Domnie
31 î.e.n.–14 e.n.

Probabil otrăvit de soția sa Livia (numit anterior Octavianus)

Tiberiu
Domnie
14 e.n.–37 e.n.

Probabil asasinat

Caligula
Domnie
37 e.n.–41 e.n.

Asasinat (nume oficial Gaius)

Claudiu
Domnie
41 e.n.–54 e.n.

Probabil otrăvit de soția sa Agrippina

Nero
Domnie
54 e.n.–68 e.n.

Silit să se sinucidă

RĂZBOI CIVIL

DINASTIA FLAVIENILOR

(de la numele de familie Flavius)

Galba
Domnie
Iunie 68 e.n.–
ianuarie 69 e.n.

Asasinat

Otho
Domnie
Ianuarie
69 e.n.–aprilie 69 e.n.

Silit să se sinucidă

Vitellius
Domnie
Aprilie 69 e.n.–
decembrie 69 e.n.

Linșat

Vespasian
Domnie
Decembrie
69 e.n.–79 e.n.

A murit în patul său

Titus
Domnie
79 e.n.–81 e.n.

Probabil otrăvit de
fratele său
Domițian

Domițian
Domnie
81 e.n.–96 e.n.

Asasinat

PREFAȚĂ

Continuăm să fim înconjurați de împărați romani. Au trecut aproape două mii de ani de când anticul oraș al Romei a încetat să fie capitala unui imperiu, dar chiar și acum — cel puțin în Occident — oricine recunoaște numele, iar uneori chiar și imaginea lui Iulius Caesar sau pe cea a lui Nero. Chipurile lor nu ne privesc doar de pe rafturile muzeelor sau de pe pereții galeriilor, ci apar în filme, reclame și caricaturi din ziare. E nevoie de foarte puțin (o cunună de lauri, o togă, o liră și niște flăcări în fundal) ca un caricaturist să transforme un politician de azi într-un „Nero strunindu-și lira în timp ce Roma arde“ și cei mai mulți dintre noi înțeleg aluzia. În ultimii cinci sute de ani, acești împărați și unele dintre soțiile, dintre fiii și fiicele lor au fost recreați de nenumărate de ori în tablouri și în tapiserii, în argint și în ceramică, în marmură și în bronz. După părerea mea, înainte de „epoca reproducerii mecanice“, în arta occidentală existau mai multe imagini ale împăraților romani decât ale oricărei figuri umane, cu excepția lui Iisus Hristos și a Fecioarei Maria, precum și a câtorva sfinți. Caligula și Claudiu continuă să reverbereze în timp și în spațiu într-un fel în care Carol cel Mare, Carol al V-lea ori Henric al VIII-lea nu reușesc. Influența lor a depășit cu mult incinta bibliotecilor sau a sălilor de curs.

Am trăit mult mai mult decât alți oameni în intimitatea acestor conducători ai Antichității. De patruzeci de ani de zile ei fac parte din *profesia* mea. Le-am examinat cuvintele, de la raționamentele juridice până la glumele pe care le-au făcut. Am analizat baza puterii lor, le-am descâlcit legile de succesiune (sau lipsa lor) și adesea le-am deplâns despotismul. Le-am cercetat chipurile pe monede și pe camee. I-am învățat pe studenți să se delecteze cu ceea ce scriitorii romani au decis să spună despre ei, dar și să își ridice semne de întrebare. Poveștile sordide despre împăratul Tiberiu și jocurile din bazinul palatului său din Capri, zvonurile despre dorințele trupești nutrite de Nero față de mama sa ori despre ce le făcea Domițian muștelor (le tortura cu vârful stiletului) au pătruns adânc în

imaginația modernă și cu siguranță ne spun multe despre temerile și fanteziile romanilor. Dar — așa cum am repetat insistent pentru cei care ar fi dispuși să le ia ca atare — ele nu sunt neapărat „adevărate“. Prin profesia mea sunt clasicist, istoric, profesor, scepticul de serviciu și uneori cea care le strică celorlalți cheful.

În această carte îmi transfer atenția asupra imaginilor moderne ale împăraților ce ne înconjoară și îmi pun câteva dintre întrebările elementare despre cum și de ce au fost produse. De ce artiștii de la Renaștere încoace au ales să înfățișeze acele personaje antice în număr atât de mare și în moduri atât de variate? De ce oamenii au ales să le cumpere, fie sub forma unor sculpturi magnifice, fie a unor reproduceri ieftine? Ce *înseamnă* pentru publicul modern chipurile unor autocrați de mult răposați, dintre care cei mai mulți sunt faimoși mai degrabă pentru infamia decât pentru eroismul lor?

Împărații antici înșiși sunt personaje extrem de importante în capitolele ce urmează, în special cei „doisprezece Cezari“, după cum sunt adesea cunoscuți — de la Iulius Caesar (asasinat în 46 î.e.n.) până la Domițian, torționarul muștelor (asasinat în 96 e.n.), trecând prin Tiberiu, Caligula și Nero printre alții (Tabelul 1, p. 89). Aproape toate lucrările de artă moderne despre care discut aici au fost produse în dialog cu reprezentările pe care le-au avut romanii despre conducătorii lor și cu toate acele vechi relatări, oricât de fanteziste ar fi, despre faptele lor bune și rele. Dar împărații împart aici lumina rampei cu o serie largă de artiști moderni: unii, precum Mantegna, Tiziano ori Alma-Tadema, sunt bine cunoscuți în tradiția occidentală; alții fac parte din generații de anonimi țesători, ebeniști, orfevieri, tipografi și ceramiști care au creat unele dintre cele mai marcante și mai influente imagini ale acestor Cezari. Împart de asemenea lumina rampei cu umaniști, anticari și savanți renascentiști, precum și cu arheologi moderni care și-au dedicat energiile identificării și reconstituirii — greșit sau corect — a acestor vechi chipuri ale puterii, dar și cu un număr mai mare de oameni, de la slujbași la curteni, care au fost impresionați, revoltați, plictisiți sau uimiți de ce au văzut. Cu alte cuvinte, nu mă interesează doar împărații în sine ori artiștii care i-au recreat, ci noi toți ceilalți care *privim*.

Mai există, sper, și surprize, dar și unele manifestări neașteptat de „extreme“. Vom întâlni împărați în locurile cel mai puțin probabile, de la ciocolate la tapet de secol XVI și vulgare figuri de ceară de secol XVIII. Ne vom mira în fața unor statui a căror datare este într-atât de

disputată încât nu s-a căzut nici până azi de acord dacă e vorba de artă antică romană, de o pastișă, de un fals ori de o replică modernă, ori de creații renescentiste tributare tradiției imperiale. Ne vom întreba de ce imaginile acestea au fost mereu re-identificate sau confundate în număr atât de mare, timp de sute de ani: un împărat luat drept altul, mame și fiice amestecate, personaje feminine din istoria Romei considerate a fi masculine sau viceversa. Și vom reconstrui, din copii ce au supraviețuit ori din alte palide mărturii, o serie pierdută de chipuri romane imperiale din secolul al XVI-lea, care acum sunt uitate de aproape toată lumea, care însă au fost odinioară atât de familiare, încât au determinat felul în care oameni din toată Europa au ajuns să-și imagineze Cezarii. Scopul meu este de a arăta de ce acești împărați romani — autocrați și tirani, cum or fi fost — continuă să conteze în istoria artei și culturii.

Această carte se bazează pe seria de conferințe dedicate artelor, A.W. Mellon Lectures in the Fine Arts*, pe care le-am susținut la Washington, DC, în primăvara anului 2011. De atunci, am descoperit materiale noi, am făcut noi legături și am cercetat mai detaliat (și în diverse direcții) unele dintre studiile de caz. Cartea însă începe și se încheie, la fel ca seria de conferințe, cu un obiect ciudat care pe vremuri era amplasat la o aruncătură de băț de sala de conferințe din National Gallery of Art, unde eu conferențiam: nu era portretul vreunui împărat, ci un sarcofag roman de marmură albă care — după cum cred unii și susțin cu ardoare alții — a servit odinioară drept loc de odihnă al unui împărat.

---

* Prelegeri dedicate artelor frumoase, numite după omul de afaceri, filantropul și colecționarul de artă A.W. Mellon, unul dintre fondatorii Muzeului de Artă din Washington. (*N.t.*)

I

ÎMPĂRATUL DE PE MALL.

O INTRODUCERE

Un împărat roman și un președinte american

Ani de zile, un impunător sarcofaș de marmură a fost o prezență constantă și o curiozitate pe Mall-ul din Washington, așa cum era el așezat pe peluza din fața reputatului Smithsonian's Arts and Industries Building (Fig. 1.1). Fusese descoperit în Liban, fiind unul dintre cele două sarcofage dezgropate la periferia Beirutului în 1837, și adus în Statele Unite peste câțiva ani de comodorul Jesse D. Elliott, comandantul unei escadre a marinei americane ce patrula în Marea Mediterană. Legenda spune că în el se aflaseră cândva rămășițele împăratului roman Alexander Severus, care a domnit între 222 și 235 e.n.¹

Acesta nu este o figură foarte cunoscută publicului larg, în pofida unei opere foarte fanteziste a lui Händel, *Alessandro Severo*, dedicată vieții împăratului, și a reputației exagerate de care s-a bucurat acesta în unele regiuni ale Europei moderne timpurii ca suveran exemplar, patron al artelor și binefăcător (lui Carol I al Angliei îi plăcea în mod deosebit să fie comparat cu el). Sirian prin naștere și membru al unei elite romane care la acea vreme era în mod cert multietnică, a acces la tron la treisprezece ani, după asasinarea vărului său Elagabal — ale cărui excese legendare le-au depășit chiar și pe cele ale unui Caligula sau Nero, unul dintre obiceiurile sale la ospete fiind acela de a-și sufoca musafirii sub munți de petale de

trandafiri, imagine immortalizată cu măiestrie de pictorul victorian, recreator al Romei antice, Lawrence Alma-Tadema (Fig. 6.23). Alexander a fost cel mai tânăr împărat roman, iar cele mai multe dintre cele aproximativ douăzeci de portrete antice ale sale (sau despre care se crede că ar fi ale sale) îl înfățișează ca pe un tânăr visător, aproape vulnerabil (Fig. 1.2). Dacă era într-atât de exemplar pe cât și l-au imaginat cei de mai târziu e îndoielnic. Cu toate acestea, autorii antici l-au considerat un personaj pe care te puteai oarecum bizui, în mare parte datorită influenței mamei sale, Iulia Mamaea, „forța din spatele tronului“, care joacă un rol previzibil de sinistru în opera lui Händel. În final, în timp ce se aflau împreună într-o campanie militară, mama și fiul au fost asasinați de trupele revoltate; dacă furia soldaților a fost provocată de prudența economică (sau zgârcenia) lui Alexander, de lipsa lui de abilități marțiale ori de influența Iuliei Mamaea depinde de sursa la care te raportezi.²

Toate acestea s-au întâmplat la peste un secol după cei dintâi și cei mai cunoscuți „doisprezece Cezari“. Dar Alexander a fost un împărat întru totul pe stilul lor, ajungând până la poveștile și la acuzațiile mai sordide (relația ușor prea apropiată de mama sa, pericolul soldaților,

1.1. Vizitatori la sfârșitul anilor 1960 citind informațiile despre sarcofagul roman amplasat în fața Arts and Industries Building de pe Mall-ul din Washington: „Sarcofagul în care Andrew Jackson a REFUZAT să fie înmormântat.“

1.2 Portret-bust al lui Alexander Severus din șirul de împărați romani expuși în „Sala Împăraților“ din Muzeele Capitoline de la Roma. Identificarea împăraților individuali este rareori certă, dar pupilele incizate ale ochilor acestei statui și frizura cu părul lipit de cap sunt tipice sculpturilor de la începutul secolului al III-lea, existând o potrivire plauzibilă cu unele dintre imaginile lui Alexander de pe monede.

predecesorul revoltător și asasinarea brutală). De fapt, istoricii moderni au văzut adesea în el ultimul descendent pe linia tradițională a conducătorilor romani care a început cu Iulius Caesar; iar un tipograf și editor de secol XVI, numărând ingenios și omițând strategic, a reușit chiar să dubleze numărul celor doisprezece și să prezinte o diagramă a succesiunii imperiale care îl plasează pe Alexander în mod convenabil pe locul douăzeci și patru.³ Ceea ce a urmat asasinării lui a fost foarte diferit. Au fost decenii de domnie a unor aventurieri militari, dintre care mulți au deținut comanda doar câte un an-doi și care abia dacă au pus piciorul în Roma, deși erau împărați „romani“. S-a petrecut o schimbare de caracter în puterea romană, elocvent simbolizată de afirmația — adevărată sau nu — despre succesorul lui Alexander, Maximin „Tracul“: a stat pe tron timp de trei ani între 235 și 238 e.n. și este cunoscut în istorie ca primul împărat roman care nu știa să scrie și să citească.⁴

Povestea acestui sarcofağ reprezintă o elocventă introducere la răsturnările și la răstălmăcirile, dezacordurile și tensionatele controverse politice din istoria mai largă a imaginilor imperiale romane, atât antice, cât și moderne. Numele lui Alexander nu apare nicăieri pe sarcofağul în care se presupunea că s-ar fi găsit și nu există nici alte semne de identificare pe el; însă numele „Iulia Mamaea“ era scris clar pe celălalt. În acest fel, Jesse Elliott a făcut legătura între cele două sarcofage pe care le-a achiziționat cu tânărul împărat și mama sa. Fuseseră asasinați împreună și probabil că au fost înmormântați unul lângă celălalt, cu cuvenita grandoare imperială, în apropierea locului de naștere al lui Alexander, în ceea ce este Libanul de azi. Ori cel puțin așa a reușit el să se convingă.

Dar a greșit. După cum scepticii s-au grăbit să sublinieze, se presupune că asasinatul s-a petrecut cam la vreo trei mii de kilometri de Beirut, în Germania sau chiar în Britannia (o legătură geografică pe placul curții lui Carol I, chiar dacă nu și asasinatul); ba un autor antic a afirmat că trupul împăratului fusese dus înapoi la Roma pentru funeralii.⁵ Iar dacă nici acest lucru nu era de ajuns, inscripția de pe sarcofağ ce o comemorează pe Iulia Mamaea spune clar că aceasta a murit la vârsta de treizeci de ani, astfel încât era cu neputință ca ea să mai fie și mama lui Alexander — dacă nu cumva, după cum avea să remarce mai târziu unul dintre ofițerii lui Elliott, aceasta „l-a născut pe fiul ei când avea doar trei ani, ceea ce ar fi cel puțin neobișnuit“. Femeia din acel sarcofağ nu era, cel mai probabil, decât una dintre locuitoarele vastului Imperiu Roman care purta acest nume comun.⁶

În plus, niciunul dintre cei angajați în aceste dispute nu pare să fi realizat că exista cel puțin un candidat rival pentru locul de odihnă veșnică al cuplului imperial; ori dacă știau ceva, au preferat să tacă. Un elaborat sarcofağ de marmură aflat la vreo șase mii cinci sute de kilometri depărtare, în Muzeele Capitoline de la Roma — immortalizat într-o remarcabilă gravură a lui Piranesi bine cunoscută turiștilor secolelor XVIII sau XIX —, a fost probabil împărțit de Alexander și de Iulia Mamaea, înfățișați întinși pe o parte în toată splendoarea lor imperială (Fig. 1.3). S-a făcut chiar și legătura cu „Vaza Portland“ din sticlă albastră de la British Museum — faimoasă pentru splendidele decorații albe de camee, dar și pentru că a fost atacată de un vizitator beat în 1845. Dacă este adevărat (ceea ce rămâne sub semnul întrebării) că această vază ar fi fost redescoperită în secolul al XVI-lea în interiorul sarcofağului, atunci ea ar fi putut fi receptacolul original al cenușii împăratului (deși e puțin ciudat

să plasezi o mică vază cu cenușă în interiorul unui mare sarcofag, merit cât se poate de clar să păstreze rămășițele intacte ale unui defunct). În acest caz, locul de înmormântare în mausoleul de la periferia Romei se potrivește mai bine cu mărturiile istorice. Dar, una peste alta, așa cum admit scrupuloasele ghiduri turistice de secol XIX, această identificare este și ea o combinație între logică, dorință și fantezie.⁷

1.3. O alternativă a ultimului loc de odihnă al lui Alexander Severus. Sarcofagul de la Muzeele Capitoline din Roma într-o gravură realizată de Piranesi în 1756. Pe capac, cei doi defuncți stau culcați pe o parte, iar pe laturile sarcofagului de dedesubt sunt sculptate scene din povestea eroului grec Ahile.

Deși lipsite de fundament, asociațiile imperiale ale sarcofagelor lui Elliott s-au păstrat mult timp. Aceasta în parte și din cauza ciudatei și ușor macabrei istorii a acestor trofee după sosirea lor în America. Elliott nu s-a gândit la ele ca piese de muzeu. Cel al „Juliei Mamaea” urma, potrivit planurilor sale, să devină locul de odihnă al filantropului Stephen Girard din Philadelphia; cum însă acesta murise de mult și fusese înmormântat altundeva, sarcofagul a intrat în colecția Colegiului Girard, iar în 1955 a fost împrumutat Colegiul Bryn Mawr, unde se află și acum amplasat în claustru. După o încercare nereușită de a folosi sarcofagul „lui Alexander“

pentru a păstra rămășițele lui James Smithson (fiu nelegitim al unui aristocrat englez, om de știință și întemeietor al Smithsonian Institution), Elliott — mânat de „speranța arzătoare“ că sarcofagul va fi cât de curând locul unde vor fi depuse „rămășițele pământești ale patriotului și eroului Andrew Jackson“ — l-a oferit în 1845 Institutului Național, o colecție importantă de patrimoniu american găzduită de Biroul de Brevete.

În pofida sănătății sale șubrede (avea să moară peste câteva luni), președintele Jackson a răspuns scrisorii lui Elliott în cuvinte viguroase, devenite celebre: „Nu pot consimți ca trupul meu muritor să fie așezat într-un sepulcru pregătit pentru un Rege sau Împărat — sentimentele și principiile mele republicane îmi interzic acest lucru — simplitatea sistemului nostru de guvernare îmi interzice. Orice monument ridicat pentru a perpetua memoria unuia dintre eroii și oamenii noștri de stat trebuie să fie mărturia chibzuinței și simplității instituțiilor noastre republicane și a cetățenilor noștri republicani... Nu pot îngădui ca rămășițele mele să fie primele din Statele Unite care să fie depuse într-un Sarcofag făcut pentru un Împărat ori Rege“. Jackson se afla într-o poziție dificilă. Acuzațiile ce îi fuseseră aduse că s-ar comporta ca un „Caesar“ — într-un stil de populism autocratic pe care câțiva dintre cei care i-au succedat l-au copiat — vor fi contribuit la refuzul său categoric. Era clar că nu era dispus să riște o înmormântare imperială.⁸

Negăsindu-i-se o utilizare practică, pe la 1850 sarcofagul a fost mutat de la Biroul de Brevete la Smithsonian, care l-a expus afară, pe Mall, pentru ca, în final, prin anii 1980, să fie declassat și trimis într-un depozit. Deși legătura arheologică între sarcofag și Alexander Severus fusese desființată de toată lumea (era, în realitate, un produs tipic est-mediteranean al Imperiului Roman ce putea aparține oricui ar fi dispus de banii necesari), refuzul lui Jackson care vedea în el ceva „făcut pentru un Împărat ori Rege“ a devenit parte din istoria și din mitologia obiectului. În anii 1960, cuvintele sale au fost inscripționate pe noul panou informativ plasat lângă sarcofag, arătând „Sarcofagul în care Andrew Jackson a REFUZAT să fie înmormântat“ (după cum citește cu atenție perechea din Fig. 1.1).⁹ Cu alte cuvinte, a servit drept simbol al republicanismului american, esențialmente realist, manifestându-și dezgustul față de bric-a-bracul monarhiei și autocrației. Chiar dacă lui Jackson i se reproșa un oarecare „cezarism“, nu putem decât să fim de partea lui împotriva „speranței arzătoare“ a lui Elliott de a face rost de un ocupant celebru pentru sarcofagul lui devenit celebru.